

UDK 179 . 316.77

174 . 070

(215-224)

*Dragutin Lučić Luce**

Može li automat ispunjavati apsolutne želje?

Summary

Neologism – bioethics as *science of survival* has originated as answer to the question contemporary biomedical and generally life experience has brought to American psychians and health care in general. If that information can be an indicator, then origin of bioethics should be looked for in the surrounding of 19. century reasoning. It was the first in long spiritual history of the West to even meanings of verbs to be and to live. Therefore it was evident and understandable that care for human health, as primordial phenomenon of human existence, was in the very focus of research at that time. Following that path we reached Nietzsche and Marx and their doctrines in history of European nihilism. With just some doubts we might say that bioethics is child of nihilism. Of course, as negation of its «bad» consequences.

In modern media industry, itself greatly shaken by identity crisis, able to help bioethics to leave nihilism and its consequences behind? Can media, that by itself is of non-authentic existence, as contemporary hermeneutics will put it, help bioethics to create authentic relationship with itself and then with humans and with nature, with culture and nature? Gianni Vattimo, Italian hermeneutic and Gadamer's student, finds it is possible – just because of that!

Ključne riječi: etika, bioetika, etika novinarstva, mediji, nihilizam

* Autor je magistar znanosti, nastavnik Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

U literaturi se neologizam *bioetika* prvi put spominje u bilješki br. 3 članka američkog onkologa Van Ransselaer Pottera *Biocybernetics and Survival*, objavljenog u reviji *ZYGON – Journal of Religion and Science* 5/1970. Iste godine taj neologizam postaje dio njegova paradigmatškog priloga *Bioetics: The Science of Survival* u *Perspectives in Biology and Medicine* 14/1, da bi već slijedeće godine postao i prvo poglavlje njegove knjige *Bioetics: Bridge to the Future*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1971. Prema Potteru bioetika treba biti nova znanstvena disciplina koja združuje biološko i znanje o ljudskim vrijednostima: «Izabrao sam predmetak *bio* označivši njime biološko znanje, znanost o živim sustavima; izabrao sam *ethics* da njime označim znanje o ljudskim vrijednosnim sustavima».(13) Prema Potteru pogibeljno je lučiti *biološke činjenice* (*biological facts*) od etičkih vrijednosti (*ethical values*), jer takvo stajalište dovodi u opasnost samu opstojnost čovjeka i života na zemlji te je bioetika, upravo zato jer ne luči ono što je po svojoj naravi, biti i karakteru nerazlučivo - *znanost o preživljavanju* (*science of survival*). Taj naziv prvotno određen kao primarno sinonim za medicinsku deontologiju, proširio se nevjerojatnom brzinom i pritom raspršio u mnoštvo usmjerenja različitog ranga od pravnih i deontoloških preko socioloških i psiholoških do teoloških i filozofijskih vezujući se generalno za dva komplementarna horizonta: medicinu i ekologiju, odnosno za čovjeka i prirodu, ma što se god pod time podrazumijevalo. Prizori što se razotkrivaju u spomenutom bioetičkom panoptikumu, uzajamna suvislost i disparatnost pitanja što ih ljudstvu ispostavljaju doktrine i discipline te praktični pothvati različitih rangova i usmjerenja, zahtijevaju nužno i generalno usmjerenje o području bitka iz kojega uopće dohodi nešto takvo kao bioetika? I naravno, kakve veze s tako nečim mogu imati moderni, dapače postmoderni mediji?

Jesu li biti i živjeti sinonimi?

Nije za vjerovati da je bioetička ideja izrasla slučajno baš na hranjivoj podlozi medicine da bi potom obuzela i ekologiju, odnosno, da se medicinska skrb za ljudski život tek tako proširila do ekološke skrbi za život i sveg živoga na zemlji. Za vjerovati jest da je suvremeno povijesno iskustvo krize životnih izvora, drugim riječima, stiska u koju su zapali čovjek i njegov životni svijet, o čemu već sama za sebe govori definicija bioetike kao *science of survival*, neposrednim povodom rađanja takve, za sve

minule svjetove osim našega, bizarne ideje. Svoje, pak duhovno ishodište ideja bioetike ima u području onog mišljenja i iskustva bitka XIX. stoljeća, u kojemu su se prvi put u duhovnoj povijesti Zapada izjednačili bitak i život te se zdravlje uzdignulo do prvorazrednog mislilačkog pitanja, do same intimne srži filozofiranja. Prvi su tako nešto, dotad neviđeno, barem na toliko isključiv način u dvo i polmilenijskoj povijesti metafizike, svaki u svojem nauku i svaki na svoj način, osluškujući nagovor bitka i vremena učinili Karl Marx i Friedrich Nietzsche. (Tom egzemplarnom paru moglo bi se dodati i Bergsona s *elan vital*, pa i Freuda s *libidom*, naravno, ako ga se ne uzme samo za bečkog psihijatra!)

Nietzsche: veliko zdravlje

U zapisima iz ostavštine *Die wille zur Macht*, Nietzsche izriče jednostavnu formulu: *biti = živjeti!* U pak svojevrsnoj ispovjedi, odnosno, sebeistumačenju, ekstatičkom samoogoljenju iz 1888. godine, naslovljenom *Ecce homo*, u odsječku *Zašto sam tako mudar*¹, Nietzsche u povišenoj temperaturi zapisuje: «Iz svoje volje za zdravljem, za *životom* napravio sam svoju filozofiju!» Time je gotovo aforistički sve rečeno...

Zanimljivo je da je na simpoziju *Bolest i zdravlje kao društvene metafore*, održanom 2000. u Bologni, te godine proglašenim «europskim gradom kulture», Ivan Illich, planetarno utjecajni kršćanski intelektualac hrvatsko-židovskog podrijetla blizak «teologiji oslobođenja», o čijoj smrti 2002., usput rečeno, s iznimkom Inoslava Beškera, hrvatski mediji *an general* nisu donijeli nijednog jedinog retka, u svojoj *Lezione magistrale* paradigmatski istaknuo da «ni na jednom simpoziju na ovoj razini zdravlje nije istaknuto kao *društvena metafora*». Nietzsche bi, vjerujemo, taj slučaj podveo pod jedan od svojih nauka, vjerujemo pod nauk o «vječitom vraćanju onoga jednakoga»...

Nietzsche, između ostaloga, kaže da snagu svojih riječi crpi iz *summe summarum* tzv. «velikog zdravlja» te i bolest uzima u račun kao «jedan energički stimulans za život, za više-živjeti» u smislu u kojemu se kaže «bolest nas je opametila» ili «što nas ne smiče, čini nas jačima». Napokon, pita, zar sljepilo slijepca ne svjedoči o moći sunca kao što gluhoća gluhoga svjedoči o dobrom glasu – i bolesnik je svjedok zdravlja! Uza sve to,

¹ Friedrich Nietzsche *Ecce homo – Kako se biva što se jest*, Visovac, Zagreb, 1994., str. 21-34.

skandalozno, s obzirom na tradiciju njemačkog klasičnog idealizma, poput nekog tek probuđenog Starogrka s agore, zdravu prehranu, da ne kažemo, propise o dijeti, listu zdravih napitaka, tjelesnih aktivnosti, opise za zdrav život blagotvornih podneblja, unosi u horizont svoje «radosne znanosti» (*gaya sciencia*). Naravno iz perspektive svojega nauka o «smrti boga», i «ostajanja boga mrtvim», ispostavlja on «nikomu i svakomu» onespokojavajuća pitanja o kastraciji, invaliditetu, liječničenju, osobito o «slobodi za smrt», odnosno, samoubojstvu, paradoksalno, poput nekog recentnog bioetičara.

Marx: defectologika

Za Karla Marxa pak ono znanstveno (u Hegelovu slogu apsolutnog sebeznanja onog apsolutnoga), ima osobit smisao te će se izjasniti da je druga osnova za znanost, a druga za život – od početka laž: *biti* = *znati*, a *znati* = *živjeti*. Onaj tko iz prve ruke poznaje njegove zapise uočiti će, da iako se služi filozofijskim i politekonomijskim pojmovnikom, Marx o tzv. «carstvu (prirodne) nužnosti», razmišlja kao univerzalni defectolog koji za predmet svojega istraživanja ima pak neki preegzistentni univerzalni defekt. Njegovo mišljenje, ima, među ostalim, biotehnološki, da ne kažemo, biomedicinski karakter u jednom totalnom smislu.

Određujući bit, prirodu i karakter spomenutog «carstva nužnosti», izjednačuje ga, bolje rečeno, poistovjećuje s nečim što će nazvati: «Eksperimentalna znanost, materijalno sebetvoreća i opredmećujuća se znanost...» kao *perpetuum mobile*, odnosno kao «automat» = «autokrat», moglo bi se dodati, i *teokrat*, uz stalnu opomenu da se ipak radi o carstvu «prirodne» nužnosti inficiranom «nevoljom i izvanjskom svrsishodnošću» u čijoj «prirodi» još uvijek vlada prisila na «hrvanje s prirodom», a poradi *preživljavanja* ljudstva na zemlji². Očito je da, kao u mladosti prirodu u Hegela, ovo «svoje» automatsko i autokratsko carstvo vidi kao nešto «izvanjsko», «relativno», kao «pogrešku, manu koja ne bi trebala egzistirati», jer je već unaprijed ispostavljeno kao «nedostatak», što znači, «manjkavo biće», «biće koje nije manjkavo samo za mene u mojim očima, nego o sebi ima nešto izvan sebe što mu manjka», jer «njegovo biće je drugo nego ono

² Dragutin Lučić Luce, *Pojam straha i pojam slobode*, u *Izgledi povijesnog mišljenja* – Zbornik radova u povodu osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića, Tvrđa / Hrvatsko društvo pisaca / Antibarbarus, Zagreb 2006., str. 193-205.

samo» - ergo kao univerzalni defekt! Utoliko je, onda, taj defektni životni svijet da bi se uopće održao u samom sebi prisiljen funkcionirati na način univerzalne defecto-logike: eksperimentalna, materijalno sebetvoreća i opredmećujuća se znanost kao automat beskonačnog uklanjanja aspiracije Ničega na Bitak, ili jednostavnije - smrti na život! Paradoksalnost ovog znanstveno-tehničkog = životno-povijesnog sklopa (ako se nešto takvo može nazvati životom?!), u jednostavnoj je spoznaji da je beskonačno otklanjanje defekta nešto samo po sebi defektno. Naime, «nije samo bolest nešto zlo, nego i sam liječnik», dapače, «trajni liječnik bolest je u kojoj nema izgleda ni da se umre ni da se živi!» Otuda svakako slijedi i jedno «bioetičko» pitanje koje ne spada, recimo, u hir nekog biloga pa prošlog stanja stvari: «Zar smrt nije poželjnija od života koji je samo preventivna mjera protiv smrti?» Na to «bioetičko» pitanje odgovara s više nego kategoričkom isključivošću: «Neka život umre; smrt ne smije živjeti.»

Spomenutu logiku moguće je slijediti sve do, recimo, suvremenog hermeneutika Oda Marquarda, koji već u naslovu svoje knjige *Medizinerfolg und Medizinkritik: Die modernen Menschen als Princessinen auf der Erbsen³* s duhovitim osloncem na svima znanu bajku za djecu i osjetljive Hansa Christiana Andersena, bespoštednu kritiku biomedicinskog pogona, kvalificira kao «sindrom kraljevine na zrnju graška! Jer: «Što više nesreće napredak iskorjenjuje, to neodoljivijim postaje gledanje na napredak kao nesreću.» Ili: «Što više bolesti medicina pobjeđuje, to većom postaje sklonost da se samu medicinu istumači kao bolest». Iz Marxove, pa i Lacanove perspektive, moglo bi se poentirati da *automat*, pa bio i *perpetuum mobile*, nikada, ali baš nikada ne može ispuniti *apsolutnu želju*! Opasno je pomiješati *Automat* i *Apsolut*!

Bioetika kao porod nihilizma

Napokon, kad se već govori o području bitka i bitkovnog mišljenja iz kojega ideja bioetike kao daleka refleksija i praksa stupa u svoju postmodernu povijesnu događajstinu, nije nebitno spomenuti da se Nietzsche i Marx u kronikama novovjeke metafizike svrstavaju u rubriku: *europski nihilizam* (naravno, daleko od onoga što se pod tim pojmom jezikom svakodnevnice pejorativno hoće reći!) – u ostalom, kao i u *svesku*

³ Odo Marquard, *Medizinerfolg und Medizinkritik* u Skepsis und Zustimmung, Philosophische Studien, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1995., str. 100-110.

7. *Hrestomatije filozofije* naslovljenom *Suvremena filozofija I*, Školska knjiga, Zagreb 1996. Bi li se sada, nakon ove kratke *ouverture*, moglo, poigravajući se naslovom ranog Nietzscheova djelca *Rođenje tragedije iz duha muzike*, reći da je *bioetika* *porod nihilizma*? Naravno, ponajprije kao njegovo nijekanje, a onda, naravno, i nijekanje barem njegovih konzekvencija sumiranih u tehnologičkom pustošenju današnjice: pobačaj, umjetna oplodnja, opiti na fetusima i embrijima, kontracepcija, sterilizacija, presađivanje organa, kloniranje, genski inženjering, eutanazija, ovisnosti, epidemije, klimatske promjene, ekološke katastrofe, kisele kiše, septičke jame... Pritom treba držati na pameti da je nijekanje još uvijek obilježeno onim što se niječe, primjera radi, ateizam je još uvijek neko negativno, odnosno, nijećuće priznanje zanijezanoga boga. Perverzni užitek u onomu što se niječe, zastire *pogled* u ono što doista jest, vidi li se išta onda kad se u svemu vidi ništavilo?!

Signorelli: Antikrist nosi krinku Spasitelja

Prebrzo zaključivanje ili brzopotezni bioetički odgovori u putanjama prirodnih i duhovnih znanosti, kvaziteologema i kvazifilozofema, civilnih i političkih pokreta, potpomognuti medijskom logikom, u osnovi su još uvijek kondenzati već davno izigranih metafizičkih igara pred kojima se više ne pada nice/osjeća strahopoštovanje. Bioetički pogon s bezbroj lica još uvijek traži ono jedno jedino autentično svoje pa bilo to, *via absurdum*, i Janusovo lice. U tom pogledu apostrofira se Hansa Jonasa - njegovu studiju *Načelo odgovornosti*, a koji zaziva jednu novu «etiku budućnosti» čija bi primarna zadaća imala biti «isključivanje katastrofa» no je li tako nešto išta više od *moral provisoire*? Jer, kako je u povodu Sloterdijkove *Kritike ciničkog uma* zapisao prerano umrli Boris Hudoletnjak, pozivajući se na *Moral und Hypermoral. Eine pluralistische Ethik* njemačkog filozofskog antropologa Arnolda Gehlena, poimence: «etika uzajamnosti, eudaimonistička etika, protegnuti obiteljski etos u obliku humanitarizma, etika države proizlaze iz diferentnih antropologijskih izvorišta i međusobno su u konfliktu; stoga se traženje nekog jedinstvenog pogotovu univerzalno-normativnog obzora uzaludan posao, literarni pothvat bez pokrića u zbiljnosti⁴.» Naše dane, bilježi Hudoletnjak u Gehlenovu tragu, obilježava ekskluzivan spoj masovnog

⁴ Boris Hudoletnjak, *Pogovor* u Peter Sloterdijk *Kritika ciničkoga uma*, Globus, Zagreb, 1992. str. 530.

eudaimonizma i humanitarističke etike intelektualaca, spoj koji nastupa u osebnom obliku «moralne hipertrofije koja zastire uvid u realne odnose moći», te se pod diktatom moralne hipokrizije etablira «carstvo laži» u kojemu je moguće da «kao na Signorellijevoj fresci u Orvieto – *Antikrist nosi krinku Spasitelja*⁵».

Hermeneutika ili natrag prema pitanju?

Da, bioetika metodom vlastite kože posvjedočuje po tko zna koji put da su u ovom ovdje tu-svijetu raskinute spojnice koje su u klasičnom mišljenju (i činjenju) držale na kupu refleksiju i život. Sve razgovjetnijim postaje kako se ide prema gubitku zajedničkog nazivnika za samoiskustvo i iskustvo svijeta, idealan brak temelji se na uzajamnom nerazumijevanju.

Može li bioetika u množini svojih, prečesto proturječnih polazišta i iskaza, što ih na okupu drži još samo zajednički naziv, ali ne i zajednički nazivnik, ako to nije mutna predodžba o skrbi za opstanak života ugroženog životom, ponuditi «pacijentu» išta više od palijativnih rješenja i placebo efekta? Mogu li bioetike, ma što se pod tim preuzetnim nazivom intendiralo, pronaći onaj toliko željeni zajednički nazivnik u hermeneutikama «faktične egzistencije» (Martin Heidegger) i «jezične (razumijevajuće) egzistencije» (Hans-Georg Gadamer), koje su se oprostile s nihilizmom, koje su nihilizmu oprostile da bi biotičke varijante i varijacije tako proširujući svoj horizont sebi omogućile pogled u ono daleko da bi bolje razumjele ono sebi najbliže? Uostalom, osobito Gadamer i mislioci u njegovu sazviježđu, od početka su, primjerice, na vodilji istumačenja zdravstvene skrbi kao prafenomena ljudskog bitka pokazivali sklonost baviti se medicinom kao uzornom hermeneutičkom znanošću i/ili praksom, pa i sklonost za «medijsku kontaminaciju», što je za ovaj spis od osobite važnosti?

No, što za bioetiku u njezinoj potrazi za zajedničkim nazivnikom ponajprije može biti od dragocjene pomoći, to je upravo ono u filozofijskoj hermeneutici najvišim naporom mišljenja izboreno premještanje težišta s izjavnosti rečenice prema pitanju, jer: «Da bi se moglo pitati, mora se htjeti znati, ali to znači: Znati da se ne zna⁶» Jer

⁵ Ibid. str. 530.

⁶ Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, 1960., str.345

pitati znači ponajprije «rastvoriti i staviti u otvorenost», kazuje Gadamer, pojašnjavajući da «usuprot čvrstini mnijenja, pitanje dovodi stvar u lebdjenje, zajedno s njezinim mogućnostima.» Može li taj epohalni premještaj s čvrstine odgovora prema otvorenosti pitanja (koje «nije bez obala»), i bioetiku prirediti za sokratovsko: «Znam da ništa ne znam», koje uključuje i znanje o onome što je najteže priznati, a to je da ni o sebi ništa ne znam?! Naravno, uz napomenu - ali hoću znati! Je li spomenuti hermeneutički *premještaj* prema biti pitanja u jeziku, odnosno, razumijevanju, premještaj na putanju koja vodi ka traženom zajedničkom nazivniku bioetike ili barem nekom minimalnom konsenzusu prihvatljivom za sve?

Musil: toga više nema

Napokon pitanje je kako sad mediji, pa i pod pretpostavkom da je bioetika već pronašla svoj zajednički nazivnik, ako se takav uopće može pronaći, te se u svojem izvršenju pokazuje kao autentičan odnos spram onoga ljudski-biti i onoga prirodno-biti, mogu ovoj stajati na usluzi? Kako neki moderni medijski pogon koji je, govoreći rječnikom prvog odsječka Heideggerova *Bitka i vremena*, vođen govorkanjem (Gerede), znatiželjom (Nugier) i dvosmislenošću (Zweideutigkeit) te konstituira egzistenciju čovjeka u modusu *neautentičnosti*, *nepravosti* (Uneigentlichkeit)⁷, *zapalosti* (Verfallensein) u ono *bezlično* (das Man), u područje *priručnosti* i *predručnosti* unutarsvjetovnih bića može uopće ići na ruku modusu *zapravosti*, odnosno, *autentičnosti*, inclusive *bioetičke*⁸? Usprkos svemu i upravo zato – tako bi mnogo zaključiti jedan Gianni Vattimo? Naime, taj Gadamerov

⁷ U Heideggerovu mišljenju modusi *autentično* i *neautentično*, *zapravo* i *nepravo* ne impliciraju moralnu kvalifikaciju, odnosno, vrednovanje. Zapalost – «das Mann selbst», ne znači drugo do zapravost – «Eigentlichkeit» u ekstazi osadašnjeg i postvarenog bavljenja bićima koja me susreću u svijetu, kada su mi bića pred rukom, pod rukom, pri ruci. Pogled na uvalu Stinivu na Visu tako u modusu *zapravosti*/*autentičnosti* razotkriva ono prirodno-lijevo u svojoj povijesno posredovanoj *prirodnosti*, a u modusu *nepravosti*/*neautentičnosti* moguće polje turističkog privređivanja, što jedno uz drugo mogu supostojati. Moguća perverzija sadržana je u mogućnosti da se ono što se može zazivati isključivo u modusu *autentičnosti* izaziva na *neautentično* ophođenje s bitkom i bićima – i obratno! Vidjeti u medijima modus *autentične* egzistencije predstavlja takvu perverziju (iznimke potvrđuju pravilo). Samo kao mod *neautentične* egzistencije, mediji mogu biti «na usluzi» modu *autentične* egzistencije.

⁸ Vidi Vanja Sutlić, *Ontologijski status zapravosti, nepravosti i egzistencijalno-ontologijske neutralnosti u Kako čitati Heideggera – Uvod u problematsku razinu «Sein und Zeit»-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb, str. 157-163.

učenik potpomognut lektirom Nietzschea i Heideggera, upravo u inficiranosti vremena medijima vidi događaj preobrazbe tradicionalnih društava u postmodernu demokratsku «heterotipiju», u područje beskonačnog razgovora, odnosno postavljanja pitanja i odgovaranja – ako se posreći, i o bioetici. Hoće li se u toj subjekta lišenoj ontologiji medija, bioetika prepoznati kao ono toliko iziskivano jedinstveno, cijelo i nedjeljivo ili kao niz fragmentiranih, partikularnih i ograničenih pokušaja da se kao u nekom Epikurovom vrtu sačuva suživot nature i kulture, čini se sada ipak manje važnim. Nešto će se, ako ne posve istinito, ali ipak dobro, iako ne i apsolutno dobro, ipak morati dogoditi, ako ne cijelo, ono barem zacijeljeno... Kao da slušamo Musila:

«Valja cijeliti kada neki čovjek danas nastoji da bude nešto cjelovito», rekao je Walter.

«Toga više nema», bilo je Urlichovo mišljenje. «Trebaš samo zaviriti u neku novinu. Ona je ispunjena neizmjernom neprovidnošću. Tu se govori toliko mnogo stvari da bi to nadišlo i mogućnost mišljenja jednog Leibniza. Ali, to se i ne zamjećuje; postali smo drugačiji. Više ne stoji jedan cijeli čovjek naspram cijeloga svijeta, nego se neko ljudsko Nešto kreće u općoj hranjivoj tekućini⁹»

Literatura

Friedrich Nietzsche *Ecce homo – Kako se biva što se jest*, Visovac, Zagreb, 1994.

Dragutin Lučić Luce, *Pojam straha i pojam slobode*, u *Izgledi povijesnog mišljenja – Zbornik radova u povodu osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića*, Tvrđa / Hrvatsko društvo pisaca / Antibarbarus, Zagreb 2006.

Odo Marquard, *Medizinerfolg und Medizinkritik* u *Skepsis und zustimmung*, Philosophische Studien, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1995.

⁹ Robert Musil, *Der Mann ohne Eigenschaften*, Beč, 1967., str. 217. – *Čovjek bez svojstava*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1967.

Boris Hudoletnjak, *Pogovor* u Peter Sloterdijk *Kritika ciničkoga uma*, Globus, Zagreb, 1992.

Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, 1960.

Vanja Sutlić, *Ontologijski status zadržanosti, nepravosti i egzistencijalno-ontologijske neutralnosti* u *Kako čitati Heideggera – Uvod u problematsku razinu «Sein und Zeit»-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb